

WANKEL EVENWICHT

Daron Acemoglu
en
James A. Robinson

WANKEL EVENWICHT

De eeuwige strijd tussen
staat en samenleving

Nieuw Amsterdam

Voor Arda en Aras, ook al ben ik jullie veel meer verschuldigd. – DA

Para Adrián y Tulio. Para mí el pasado, para ustedes el futuro. – JR

© 2019 Daron Acemoglu en James A. Robinson

Oorspronkelijke titel *The Narrow Corridor: States, Societies and the Fate of Liberty*

Oorspronkelijke uitgever Penguin Press New York

© 2020 Nederlandse vertaling Chiel van Soelen en Pieter van der Veen (Voorwoord t/m hoofdstuk 9) en Hans E. van Riemsdijk (hoofdstuk 10 t/m 15) / Nieuw Amsterdam

Tekstredactie Marianne Tieleman

Register Ewout van der Hoog

Ontwerp omslag Philip Stroomberg

Omslagbeeld Astrid Riecken/Getty Images

Auteursfoto's Peter Tenzer (Daron Acemoglu) en Nancy Wong (James A. Robinson)

NUR 686

ISBN 978 90 468 2495 5

www.nieuwamsterdam.nl

Inhoud

Voorwoord	9
1 Hoe zal de geschiedenis eindigen?	17
2 De 'rode koningin'	53
3 De wil tot macht	99
4 Het economisch leven buiten de corridor	124
5 Allegorie van goed bestuur	156
6 De Europese schaar	184
7 Mandaat van de hemel	236
8 Een stagnerend rode-koningineffect	275
9 De crux zit in de details	306
10 Wat is er aan de hand in Ferguson?	347
11 De papieren leviathan	387

12	De kinderen van Al-Wahhab	423
13	De rode-koningindynamiek ontspoord	447
14	De corridor betreden	490
15	Leven met de leviathan	533
	Dankwoord	573
	Bibliografie	577
	Toelichting en bronvermeldingen	601
	Bronvermelding kaarten	621
	Fotoverantwoording	623
	Register	625

Voorwoord

Vrijheid

Dit boek gaat over vrijheid, en hoe en waarom menselijke samenlevingen vrijheid al dan niet hebben weten te verwezenlijken. Het gaat ook over de gevolgen daarvan, vooral voor de welvaart. We nemen als uitgangspunt de definitie van de Engelse filosoof John Locke, die stelde dat mensen vrij zijn als ze kunnen beschikken over

de volledige vrijheid om naar eigen goeddunken te handelen en te beschikken over hun bezittingen en persoon (...) zonder daarvoor toestemming te hoeven vragen of afhankelijk van de wil van enig ander mens te zijn.

Vrijheid in die zin is een basisverlangen van elk mens. Locke stelde nadrukkelijk dat

niemand het leven, de gezondheid, vrijheid of bezittingen van een ander mag schaden.

Niettemin is duidelijk dat er in de geschiedenis zelden sprake was van vrijheid, ook vandaag de dag niet. Elk jaar ontvluchten miljoenen mensen in het Midden-Oosten, Afrika, Azië en Midden-Amerika met gevaar voor eigen leven huis en haard, niet omdat ze op zoek zijn naar een beter betaalde baan of meer materieel

comfort, maar omdat ze zichzelf en hun gezin willen beschermen tegen geweld en behoeven voor angst.

Filosofen hebben veel definities van vrijheid geformuleerd. Maar op het meest fundamentele niveau begint vrijheid, zoals Locke erkende, daar waar mensen gevrijwaard zijn van geweld, intimidatie en andere mensonterende praktijken. Mensen moeten vrije keuzes kunnen maken ten aanzien van hun leven en kunnen beschikken over de middelen om die te verwezenlijken zonder de dreiging van onredelijke straffen of draconische sociale sancties.

Al het kwaad van de wereld

In januari 2011 vond in Syrië op de markt van Hareeqa in het oude centrum van Damascus een spontaan protest plaats tegen het despotische regime van Bashar al-Assad. Kort daarna schreven enkele kinderen in de zuidelijke stad Daraa op een muur: ‘De mensen willen de val van de regering’. Ze werden gearresteerd en gemarteld. Er verzamelde zich een menigte die hun vrijlating eiste, waarbij twee mensen door de politie werden gedood. Dit leidde tot massale demonstraties die zich al snel over het hele land verspreidden. Een groot deel van deze mensen bleek inderdaad de val van de regering te willen en weldra brak er een burgeroorlog uit. De staat, het leger en de veiligheidstroepen hadden het in een groot deel van het land niet langer voor het zeggen. Maar in plaats van vrijheid kregen de Syriërs een burgeroorlog, die gepaard ging met ongecontroleerd geweld.

Adam, werkzaam in de media in Latakia, schreef over de daaropvolgende gebeurtenissen:

We dachten iets moois te krijgen, maar kregen al het kwaad van de wereld.

Husayn, een toneelschrijver uit Aleppo, zei hierover:

We hadden nooit verwacht dat deze duistere groeperingen die nu de zaak hebben overgenomen naar Syrië zouden komen.

De belangrijkste van deze ‘duistere groeperingen’ was de zogenoemde Islamitische Staat, toen bekend onder de naam ISIS, die een nieuw ‘islamitisch kalifaat’ wilde stichten. In 2014 kreeg ISIS het voor het zeggen in de belangrijke Syrische stad Raqqa. Aan de andere kant van de grens, in Irak, veroverde het de steden Falluja, Ramadi en de historische stad Mosul met zijn 1,5 miljoen inwoners. ISIS

en veel andere gewapende groeperingen sprongen in het gat dat ontstaan was door de ineenstorting van het Syrische en Irakese staatsgezag en ze gingen daarbij onvoorstelbaar wreed te werk. Lijfstraffen, onthoofdingen en verminkingen waren aan de orde van de dag. Abu Firas, een strijder bij het Vrije Syrische Leger, schreef over het ‘nieuwe normaal’ in Syrië:

Het is al lang geleden dat ik hoorde dat iemand een natuurlijke dood is gestorven. In het begin werden er één of twee mensen gedood. Toen twintig. Toen vijftig. Toen werd het normaal. Als we vijftig mensen verloren, dachten we: ‘Godzijdank, het zijn er maar vijftig!’ Ik kan niet slapen zonder het geluid van bommen of kogels. Het is alsof er dan iets ontbreekt.

Amin, een fysiotherapeut uit Aleppo, vertelde achteraf:

Een van de andere jongens belde zijn vriendin en zei: ‘Schat, ik heb geen beltegoed meer. Ik bel je terug op Amins telefoon.’ Na een tijdje belde ze terug en vroeg naar hem en ik vertelde haar dat hij was gedood. Ze huilde en mijn vrienden zeiden: ‘Waarom heb je het haar verteld?’ Ik zei: ‘Omdat dat is wat er is gebeurd. Het is normaal. Hij stierf.’ (...) Van de contacten op mijn telefoon waren er nog maar een of twee in leven. Ze hadden ons gezegd: ‘Als iemand sterft, verwijder dan zijn nummer niet. Verander gewoon zijn naam in Martelaar.’ (...) Dus als ik mijn contactlijst opende, was het allemaal Martelaar, Martelaar, Martelaar.

De ineenstorting van de Syrische staat veroorzaakte een humanitaire ramp van enorme omvang. Van een bevolking die voor de oorlog ongeveer 18 miljoen mensen telde, zijn er naar schatting 500.000 omgekomen. Er zijn meer dan 6 miljoen ontheemden in Syrië zelf en 5 miljoen mensen zijn het land ontvlucht en leven momenteel elders als vluchteling.

Het Gilgamesjprobleem

De ramp die door de ineenstorting van de Syrische staat werd ontketend, is niet verrassend. Filosofen en sociale wetenschappers stellen al lang dat een staat nodig is om conflicten op te lossen, de wet te handhaven en geweld in te dammen. Zoals Locke stelt:

Waar geen wet is, is geen vrijheid.

Toch gingen de Syriërs protesteren om meer vrijheid van het autocratische regime van Assad te verkrijgen. Zoals Adam bedroefd moest constateren:

Ironisch genoeg hielden we demonstraties om een eind te maken aan corruptie en crimineel gedrag, aan het kwaad en de mishandeling van mensen. Maar het heeft ertoe geleid dat nu nog veel meer mensen slachtoffer zijn.

Syriërs als Adam worstelden met een probleem dat zo diepgeworteld is in de menselijke samenleving dat het een thema vormt van een van de oudste overgeleverde geschreven teksten, het op 4200 jaar oude Soemerische kleitabletten geschreven Gilgamesj-epos. Gilgamesj was de koning van Oeroek, mogelijk de eerste stad ter wereld en gelegen aan een inmiddels opgedroogde arm van de Eufraat in het zuiden van het huidige Irak. Het epos verhaalt ons dat Gilgamesj een bijzondere stad stichtte met een bloeiende handel en publieke diensten voor zijn inwoners:

Zie hoe zijn vestingmuren glanzen als koper in de zon. Beklim de stenen trap (...) wandel over de muren van Oeroek, volg de loop ervan rond de stad, bekijk zijn machtige fundamenten, kijk naar het metselwerk, hoe meesterlijk het is gebouwd, bezie het gebied dat het omvat (...) de glorieuze paleizen en tempels, de winkels en marktplaatsen, de huizen, de openbare pleinen.

Maar er was een probleem:

Wie is als Gilgamesj? (...). De stad is zijn bezit, hij paradeert er hooghartig in rond, kijkt op iedereen neer en vertrapt zijn burgers als een wilde stier. Hij is koning, hij doet wat hij wil, pakt de vader zijn zoon af en vermorzelt hem, ontnemt de moeder haar dochter en misbruikt haar (...) niemand durft zich tegen hem te verzetten.

Gilgamesj was niet meer te beteugelen. Enigszins zoals Assad in Syrië. In wanhoop 'richtte het volk zich tot de hemel', tot Anoe, de god van de hemel en de belangrijkste godheid in het Soemerische pantheon. Ze smeekten hem:

Hemelse vader, Gilgamesj (...) is alle grenzen te buiten gegaan. De mensen lijden onder zijn tirannie. (...) Wilt u dat uw koning op deze manier regeert? Een herder mag zich toch niet tegen zijn eigen kudde keren?

Anoe gaf gehoor aan hun smeekbeden en vroeg Aroeroe, de moeder van de schepping, om

een dubbelganger van Gilgamesj te scheppen, zijn tweede zelf, een man die hem in kracht en moed evenaart, een man die opgewassen is tegen zijn onbesuisde hart. Schep een nieuwe held, zorg ervoor dat ze elkaar volmaakt in evenwicht houden, zodat Oeroek vrede kent.

Anoe kwam dus met een oplossing voor wat we het ‘Gilgamesjprobleem’ zullen noemen: het onder controle brengen van het gezag en de macht van een staat om het goede te krijgen en niet het slechte. De oplossing van Anoe om een dubbelganger te creëren zou men kunnen vergelijken met wat men tegenwoordig ‘checks-and-balances’ noemt. Enkidoe, de tegenhanger van Gilgamesj, moest hem in bedwang houden. James Madison, een van de grondleggers van het Amerikaanse regeringsstelsel, zou zich erin hebben kunnen vinden. Hij zou vierduizend jaar later stellen dat grondwetten zo ontworpen moeten worden dat ‘ambitie moet worden gebruikt om ambitie tegen te gaan’.

De eerste ontmoeting van Gilgamesj met zijn dubbelganger vond plaats toen hij op het punt stond een nieuwe bruid te roven. Enkidoe blokkeerde de deuropening en ze raakten slaags. Hoewel Gilgamesj uiteindelijk als sterkste uit de bus kwam, betekende het wel het einde van zijn onbetwiste despotische macht. Was hiermee het zaad van vrijheid in Oeroek gezaaid?

Helaas niet. Van bovenaf geïntroduceerde checks-and-balances werken in het algemeen niet, en zo was het ook in Oeroek. Al snel begonnen Gilgamesj en Enkidoe samen te spannen. Zoals het epos verhaalt:

Ze omhelsden en kusten elkaar. Ze hielden als broers elkaars hand vast. Ze liepen zij aan zij. Ze werden trouwe vrienden.

Vervolgens spraken ze heimelijk af het monster Hoembaba, de bewaker van het grote cederwoud van Libanon, te doden. Toen de goden de Stier van de Hemel stuurden om hen te straffen, bundelden zij hun krachten om hem te doden. Met de checks-and-balances verdween ook het zicht op vrijheid.

Als ook een tussen dubbelgangers en checks-and-balances ingeklemde staat niet voor vrijheid kan zorgen, wat dan wel? Niet een regime als van Assad en duidelijk ook niet de anarchie die volgde op de ineenstorting van de Syrische staat.

Ons antwoord is simpel: vrijheid heeft de staat en wetten nodig, maar wordt

niet door de staat of de heersende elites verleend: vrijheid wordt veroverd door gewone mensen, door de samenleving. De samenleving moet controleren of de staat de vrijheid van de mensen beschermt en bevordert en die niet onderdrukt, zoals Assad deed in Syrië voor 2011. Vrijheid heeft een mondige samenleving nodig die deelneemt aan het politieke bedrijf, waar nodig protesteert en de regering kan wegstemmen.

De smalle corridor naar vrijheid

Wil vrijheid kunnen ontluiken en opbloeien, dan vereist dat zowel een sterke staat als een krachtige samenleving. Dat is de stelling van dit boek. Een sterke staat is nodig om geweld te beheersen, wetten te handhaven en publieke diensten te leveren die essentieel zijn voor een leven waarin mensen keuzes kunnen maken en verwezenlijken. Een krachtige, mondige samenleving is nodig om een sterke staat te controleren en aan ketenen te leggen. Dubbelgangers en checks-and-balances lossen het Gilgamesjprobleem niet op, want zonder een waakzame maatschappij zijn grondwetten en garanties niet veel meer waard dan het perkament waarop ze zijn geschreven.

Ingeklemd tussen enerzijds de angst en repressie die despotische staten weebrenge en anderzijds geweld en wetteloosheid bij afwezigheid van een staat, loopt een smalle corridor naar de vrijheid. In deze corridor houden staat en samenleving elkaar in evenwicht. Dat evenwicht komt niet tot stand door een revolutie, maar door een constante, dagelijkse strijd tussen die twee. Deze strijd brengt ook goede zaken voort. In deze corridor concurreren staat en samenleving niet alleen met elkaar, maar werken ze ook samen. Deze samenwerking geeft de staat een grotere capaciteit om in de behoeften van de samenleving te voorzien en creëert een grotere bereidheid in de samenleving om daarop toe te zien.

De reden dat dit een corridor is en geen deur, is dat het verwezenlijken van vrijheid een proces is. Het is een lange weg voordat geweld onder controle is gebracht, wetten zijn uitgevaardigd en worden gehandhaafd, en de staat diensten begint te verlenen aan zijn burgers. Het is een proces omdat de staat en zijn elites moeten leren leven met de ketenen die ze door de maatschappij aangelegd krijgen en omdat de verschillende geledingen van de maatschappij moeten leren samenwerken, ondanks hun verschillen.

Deze corridor is smal omdat dit geen eenvoudige opgave is. Hoe kun je een staat met een enorm bestuurlijk apparaat, een machtig leger en met de vrijheid

om wetten te stellen, in bedwang houden? Hoe kun je ervoor zorgen dat een staat die in een complexe wereld steeds meer verantwoordelijkheden op zich moet nemen, in toom wordt gehouden en onder controle blijft? Hoe kun je de samenleving laten samenwerken, om te voorkomen dat ze verscheurd wordt door verdeeldheid en onderling slaags raakt? Hoe voorkom je dat dit alles uitmond in een strijd waarbij niemand gebaat is? Geen eenvoudige opgave. Daarom is de corridor smal en heeft het betreden en verlaten daarvan verstrekkende gevolgen.

Je kunt dit alles niet van bovenaf creëren. Niet dat veel leiders werkelijk zouden proberen vrijheid te creëren als je het aan hen zou overlaten. Als de staat en zijn elites te machtig zijn en de samenleving volgzaam, waarom zouden leiders de mensen dan rechten en vrijheid verlenen? En als ze dat al deden, zou je er dan op kunnen vertrouwen dat ze zich aan hun woord houden?

Hoe vrijheid ontstaat, kun je zien aan de hand van de geschiedenis van de bevrijding van de vrouw, vanaf de tijd van Gilgamesj tot aan de onze. Hoe evolueerde de samenleving van een situatie waarin, zoals het epos het zegt, 'het maagdevlies van elk meisje (...) hem toebehoorde' naar een situatie waarin vrouwen rechten hebben (althans in sommige landen)? Zijn deze rechten wellicht door mannen toegekend? In de Verenigde Arabische Emiraten is bijvoorbeeld in 2015 een Raad voor gendergelijkheid opgericht door sjeik Mohammed bin Rasjid Al Maktoem, vicepresident en premier van het land en heerser over Dubai. Deze kent elk jaar gendergelijkheidsprijzen toe, onder meer aan de 'beste overheidsinstelling en beste federale autoriteit die gendergelijkheid steunt', en voor het 'beste initiatief voor gendergelijkheid'. De prijzen die in 2018 door sjeik Maktoem zelf werden uitgereikt, hadden echter één ding gemeen: ze werden allemaal toegekend aan een man! Het probleem met de oplossing van de Verenigde Arabische Emiraten was dat die door sjeik Maktoem zelf was bedacht en aan de samenleving opgelegd, zonder inspraak van de samenleving.

Vergelijk dit eens met de succesvollere geschiedenis van de vrouwenrechten in Groot-Brittannië, waar vrouwenrechten niet werden verleend maar bevochten. Vrouwen vormden een sociale beweging en werden bekend als de suffragettes. De suffragettes kwamen voort uit de Britse Women's Social and Political Union, een vrouwenbeweging die in 1903 werd opgericht. Ze wachtten niet tot de mannen hun prijzen zouden toekennen voor 'het beste initiatief voor gendergelijkheid'. Ze kwamen in opstand. Ze gingen over tot directe acties en burgerlijke ongehoorzaamheid. Ze bekogelden het zomerhuis van de toenmalige minister van Financiën en latere premier David Lloyd George. Ze ketenden zich vast aan hek-

ken buiten de parlamentsgebouwen. Ze weigerden belasting te betalen en toen ze naar de gevangenis werden gestuurd, gingen ze in hongerstaking en moesten gedwongen worden gevoed.

Emily Davison was een vooraanstaand lid van de suffragettebeweging. Op 4 juni 1913 sprong ze tijdens de beroemde paardenraces van Epsom de renbaan op voor de voeten van Anmer, het renpaard van koning George v. Davison, die volgens sommige berichten met de paars-wit-groene vlag van de suffragettes zwaaide, werd door Anmer geraakt. Het paard viel en verpletterde haar, zoals te zien is op de foto in het fotokatern. Vier dagen later stierf Davison aan haar verwondingen. Vijf jaar later mochten ook vrouwen deelnemen aan de parlamentsverkiezingen. Vrouwen kregen in Groot-Britannië geen rechten vanwege de grootmoedigheid van een aantal (mannelijke) leiders, maar omdat ze zich organiseerden en hun krachten bundelden.

Het verhaal van de vrouwenbevrijding is niet uniek of uitzonderlijk. Vrijheid hangt bijna altijd af van het vermogen van de samenleving om in het geweer te komen en zich staande te houden tegenover de staat en zijn elites.

1

Hoe zal de geschiedenis eindigen?

Wacht ons anarchie?

In 1989 voorspelde Francis Fukuyama het ‘einde van de geschiedenis’: alle landen zouden steeds meer de politieke en economische instituties van de Verenigde Staten overnemen in wat hij ‘een verbluffende overwinning van het economisch en politiek liberalisme’ noemde. Slechts vijf jaar later schetste Robert Kaplan in zijn artikel ‘The Coming Anarchy’ een radicaal ander beeld van de toekomst: een toestand van chaotische wetteloosheid en geweld, die hij illustreerde aan de hand van de situatie in West-Afrika.

West-Afrika is het symbool van [anarchie] aan het worden. (...) Nergens valt duidelijker te zien wat ziekte, overbevolking, willekeurige misdaad, schaarste aan middelen, migratie van vluchtelingen, toenemende uitholling van natiestaten en internationale grenzen, en de groeiende macht van privélegers, veiligheidsbedrijven en internationale drugskartels kunnen aanrichten dan in West-Afrika. West-Afrika lijkt een voorbode van de problemen die onze beschaving te wachten staan, kwesties die vaak buitengewoon onaangenaam zijn. Om de wereld zoals die er over enkele decennia zal uitzien politiek op-nieuw in kaart te brengen (...) kan ik het best met West-Afrika beginnen.

In het artikel ‘Why Technology Favors Tyranny’ uit 2018 deed Yuval Noah Harari echter een andere voorspelling. Hij stelde dat de ontwikkelingen op het gebied

van kunstmatige intelligentie de opkomst inluiden van ‘digitale dictaturen’, waarin overheden in staat zullen zijn de manier waarop we denken en met elkaar omgaan en communiceren te volgen, te controleren en zelfs te dicteren.

Wellicht zal de geschiedenis dus toch eindigen, maar dan op een heel andere manier dan Fukuyama zich voorstelde. Maar hoe dan? Wordt Fukuyama’s visie op democratie bewaarheid of zal het uitlopen op anarchie of een digitale dictatuur? De toenemende controle van de Chinese staat op het internet, de media en het leven van de gewone Chinezen lijkt erop te wijzen dat we op weg zijn naar een digitale dictatuur, terwijl de recente geschiedenis van het Midden-Oosten en Afrika ons laat zien dat een toekomst van anarchie niet zo vergezocht is.

Maar we dienen systematisch te werk te gaan om hierover iets zinnigs te kunnen zeggen. Laten we daarvoor, net als Kaplan, beginnen in Afrika.

De Artikel-15-staat

Als je langs de kust van West-Afrika oostwaarts vaart door de Golf van Guinee, buigt de kust daar op een gegeven moment af naar het zuiden, naar Centraal-Afrika. Na Equatoriaal-Guinea, Gabon en Pointe-Noire in Congo-Brazzaville gepasseerd te hebben, arriveer je bij de monding van de Congo, de toegangspoort tot de Democratische Republiek Congo, een land dat vaak wordt beschouwd als een schoolvoorbeeld van anarchie. De Congolezen hebben een grapje: sinds het land in 1960 onafhankelijk werd van België zijn er zes grondwetten geweest, maar ze hebben allemaal hetzelfde artikel 15. De negentiende-eeuwse Franse premier Charles-Maurice Talleyrand zei dat grondwetten ‘kort en vaag’ moesten zijn. Artikel 15 voldoet hier geheel aan. Het is kort en vaag, en stelt simpelweg: *Débrouillez-vous* (Red uzelf).

Gewoonlijk wordt een grondwet beschouwd als een document waarin de verantwoordelijkheden, plichten en rechten van de burger en de staat zijn vastgelegd. De staat wordt geacht deze conflicten tussen zijn burgers op te lossen, hen te beschermen en belangrijke openbare diensten te leveren, zoals onderwijs, gezondheidszorg en infrastructuur, zaken waarin de burgers zelf niet adequaat kunnen voorzien. Van een grondwet verwacht je niet een tekst als *Débrouillez-vous*.

De verwijzing naar ‘artikel 15’ is een grap. Deze bepaling komt helemaal niet voor in de Congolese grondwet. Maar de grap is wel toepasselijk. De Congolezen hebben sinds de onafhankelijkheid in 1960 – en daarvoor was de toestand nog erger – zichzelf moeten redden. Hun staat heeft voortdurend nagelaten wat hij

hoort te doen en is in grote delen van het land gewoon afwezig. In het grootste deel van het land is amper sprake van rechtbanken, wegen, gezondheidsklinieken en scholen. Moord, diefstal, afpersing en intimidatie zijn aan de orde van de dag. Tijdens de Grote Afrikaanse Oorlog die tussen 1996 en 2003 in Congo woedde, veranderde het toch al miserabele leven van de meeste Congolezen in een ware hel. Mogelijk zijn toen vijf miljoen mensen omgekomen: vermoord, aan ziektes doodgegaan of verhongerd.

Zelfs in tijden van vrede was de Congolese staat niet bij machte de bestaande bepalingen van de grondwet na te komen. Artikel 16 stelt:

Iedereen heeft recht op leven, lichamelijke integriteit en de vrije ontwikkeling van zijn of haar persoonlijkheid, met respect voor de wet, de openbare orde, de rechten van anderen en de openbare zedelijkheid.

Maar in een groot deel van Kivu, een streek in het oosten van het land, wordt de dienst nog steeds uitgemaakt door rebellengroeperingen en krijgsheren die burgers beroven, lastigvallen en vermoorden, en de bodemschatten van het land plunderen.

Maar hoe zit het eigenlijk met het echte artikel 15 in de Congolese grondwet? Dat begint aldus: 'De overheid is verantwoordelijk voor de uitbanning van seksueel geweld (...).' Maar in 2010 stelde een VN-functionaris dat er verhoudingsgewijs nergens ter wereld zo veel verkrachtingen zijn te betreuren als in Congo.

De Congolezen zijn op zichzelf aangewezen. *Débrouillez-vous.*

De verschillende aspecten van dominantie

Bovenstaand devies is niet alleen passend voor de Congolezen. Als je weer terugvaart over de Golf van Guinee, kom je op de plaats waar Kaplans sombere toekomstvisie bij uitstek bewaarheid lijkt te worden: Lagos, het economisch centrum van Nigeria. Kaplan beschreef het als een stad 'die door zijn misdaad, vervuiling en overbevolking het voorbeeld bij uitstek is van een disfunctionele derdewereldstad'.

In 1994 was, zoals Kaplan schreef, in Nigeria het leger aan de macht met generaal Sani Abacha als president. Abacha beschouwde het niet als zijn taak om conflicten onpartijdig op te lossen of de Nigerianen te beschermen. Zijn prioriteit was het vermoorden van zijn tegenstanders en het plunderen van de natuur-

lijke rijkdommen van het land. Geschat wordt dat hij zich voor minstens 3,5 miljard dollar heeft verrijkt.

Het jaar daarvoor was de schrijver Wole Soyinka, winnaar van de Nobelprijs voor de Literatuur, vanuit Cotonou, de hoofdstad van het aangrenzende Benin, teruggekeerd naar Lagos (zie kaart 1). Hij schreef daarover: ‘Bij het naderen van de grens tussen Cotonou en Nigeria werd al snel duidelijk hoe het gesteld was in het land. We passeerden een kilometerslange rij voertuigen die tot aan de grens langs de weg geparkeerd stonden en de grens niet konden of wilden oversteken.’ Mensen die dat wel waagden, ‘keerden binnen een uur [...] terug met een beschadigde auto of zonder nog een cent op zak vanwege de tol die ze alleen al moesten betalen om tot de eerste wegversperring te komen’. [Kaart 1]

Soyinka liet zich echter niet afschrikken en stak de grens met Nigeria over. Maar toen hij vervolgens probeerde iemand te vinden om hem naar de hoofdstad te brengen, kreeg hij slechts te horen: ‘*Oga Wole, eko o da o*’ (Mister Wole, Lagos is niet goed). Een taxichauffeur wees met zijn verbonden hand naar zijn verbonden hoofd en vertelde wat hem was overkomen: een bloeddorstige bende had hem achtervolgd, zelfs toen hij met zijn auto op volle snelheid achteruit was gereden.

Oga. (...) Die rotzakken sloegen mijn voorruit kapot, hoewel ik al achteruit reed. God heeft me gered. (...) *Eko ti daru* [Lagos is in chaos].

Uiteindelijk vond Soyinka een taxi bereid om hem naar Lagos te brengen, hoewel de weinig happige chauffeur hem waarschuwde: ‘De weg is slecht. Heel slecht.’ ‘En zo begon de meest nachtmerrieachtige reis van mijn leven,’ aldus Soyinka:

De wegversperringen bestonden uit lege petroleumvaten, afgedankte banden en velgen, verkoopstalletjes, houtblokken, boomstammen en grote stenen. (...) Loslopend tuig had de macht overgenomen. (...) Bij sommige wegblokkades moest je betalen om erdoor te mogen, maar al snel stuitte je op de volgende versperring. Soms kostte het je een liter of meer benzine die je moest overhevelen uit je auto voordat je verder mocht, tot je weer bij de volgende blokkade kwam. (...) Sommige voertuigen hadden duidelijk onder een spervuur gelegen van projectielen, knuppels en zelfs vuisten, andere leken zo afkomstig van de filmset van *Jurassic Park*: je zou zweren dat er abnormale tandafdrukken in de carrosserie stonden.